

Protest, politické násilí a teror. Studie ke genezi subverzivních teroristických skupin

MAXMILIÁN STRMISKA

Vazba mezi politicky motivovaným násilím a různými protestními a/nebo protirežimními aktivitami představuje v rámci politologie i jiných společensko-vědních oborů dlouhodobě velmi zajímavé, leč zároveň kontroverzní téma. Kontroverzní byly i výsledky dosavadních výzkumů této problematiky. Nebylo výjimkou, že tyto výzkumy byly zneužity k účelové stigmatizaci radikálních protirežimních postojů.¹ Tento článek se snaží přispět k rozvíjení pokud možno nepředpojatého přístupu ke studiu fenoménů protirežimních aktivit spjatých s používáním rejstříku násilných akcí, včetně terorismu. Ve středu pozornosti se zde nachází problematika evoluce subverzivního terorismu v Itálii v sedmdesátých letech XX. století, představující již tradičně velmi významný předmět zájmu badatelů systematicky se zabývajících subverzivním terorismem.² Následující oddíly stati podávají stručnou charakteristiku geneze třech významných a/nebo mimořádně zajímavých italských teroristických formací ultralevicové proveniencce (Ozbrojených proletářských jader, První linie, Revoluční akce).³ V další části jsou poté představeny základní teze a modely, které použili Sidney Tarrow a Domenica Della Porta k explanaci evoluce organizovaného protirežimního násilí. V souvislosti s diskusí o faktorech a „kritických opcích“ ovlivňujících genezi subverzivního terorismu je zde zdůrazněn moment experimentování s propojováním „politických“ a „militárních“ aspektů protirežimní aktivity jako činitele podmiňující genezi teroristických skupin.

1. Ozbrojená proletářská jádra

Ozbrojená proletářská jádra (*Nuclei Armati Proletari*, NAP) se zformovala v letech 1973–1974 v souvislosti s vlnou vzpour a protestních akcí v italských věznicích.⁴ První akce realizovala v říjnu roku 1974. Jejich součástí se staly malé skupiny bývalých aktivistů Nepřetržitého boje (*Lotta Continua*, LC); zejména z hnutí tzv. Proklatců země (*Dannati della Terra*, DdT), inspirovaného a podporovaného Nepřetržitým bojem), různé kolektivy zpolitizovaných vězňů (například Rudí panteré z Perugia) a některé skupiny subproletariátu, především z Neapole.⁵ Hlavními ohnisky aktivity NAP v rané fázi jejich existence byla právě Neapol a Florencie. Odchod některých aktivistů z Nepřetržitého boje do Ozbrojených proletářských jader (nejvíce známé byly případy L. Mantiniho, zakladatele Jacksonova kolektivu ve Florencii, a S. Romea z pořádkové služby LC v Neapoli) byl motivován především nesouhlasem s obratem strategické linie LC od podněcování otevřeného násilí k používání více méně legálních či semilegálních metod

politického boje a v neměsí míře také rezignací Nepřetržitého boje na původní radikální požadavek úplného zrušení vězení.⁶ Hlavním cílem Ozbrojených proletářských jader byla právě naprostá destrukce italského systému vězeňství a osvobození všech vězňů prostřednictvím revolučního boje uvnitř vězeňských institucí i mimo ně. S tím souviselo preferování specifického pojetí násilí, v některých ohledech blízké mentalitě italského subproletariátu. Podle NAP nebyly vzpoury a násilné akty prvotně ani tak součástí racionální strategie boje o moc, jako spíše prostředkem existenciálního očištění a – z hlediska NAP – svým způsobem jedinou důstojnou alternativou pomalému umírání ve vězeních, ghettech a blázincích buržoazní společnosti.⁷ Kromě uruguayských Tupamaros (resp. Hnutí národního osvobození, MLN) se NAP inspirovala zejména teoriemi Frantze Fanona a afroamerických Černých panterů, přičemž formálně se hlásila k „revolučnímu marxismu leninismu“.⁸

Jak jejich východiska, tak teroristická praxe podmiňovala markantní odlišnost Ozbrojených proletářských jader od nejvýznamnější italské teroristické organizace ultralevicové proveniencce sedmdesátých let XX. století, Rudých brigád (*Brigate Rosse*, BR). Bylo tomu tak bez ohledu na skutečnost, že Rudé brigády představovaly pro NAP v některých ohledech („taktického“ rázu, pokud jde o dílčí napodobování rejstříku násilných akcí atp.) respektovaný vzor, jehož strukturu a způsob fungování však Ozbrojená proletářská jádra nemohla převzít. Organizační model NAP, vycházející z představy „ozbrojeného hnutí“ a nepočítající s dlouhodobě utajovanou aktivitou a v podstatě ani s důslednou koordinací a kontrolou činnosti svých jednotlivých součástí, byl velmi zranitelný. Pravidlem byla nedostatečná příprava vlastních ozbrojených akcí, opakovaně způsobující jejich neúspěch. Po sérii střetů s italskými bezpečnostními silami byla akceschopnost NAP ochromena a Ozbrojená proletářská jádra byla v průběhu roku 1976 prakticky zničena, byť některé militantní skupinky z okruhu NAP byly aktivní ještě v následujícím roce.

2. První linie

Po zániku NAP se druhou (druhou po Rudých brigádách) nejvýznamnější italskou ultralevicovou teroristickou skupinou stala První linie (*Prima Linea*, PL).¹⁰ Počátky První linie spadají do druhé poloviny roku 1976 a jsou těsně spjaty s vývojem obzvláště radikálních, filomilitaristických frakcí dvou význačných uskupení z okruhu tzv. Dělnické autonomie, soustředěných kolem časopisů *Rosso*, *Linea di Condotta* a *Senza Tregua*.¹¹ Pokud jde o kulturně politický podklad a přijatý organizační model, také PL se výrazně lišila od Rudých brigád. Zásada „poloutajení“ (*semiclandestinità*), odmítnutí modelu teroristy „na plný úvazek“, žijícího v úplné ilegilitě, a poměrně členitý organizační systém měly První linii umožnit zachování úzkého, nezprostředkovaného vztahu k některým radikálním sektorům protestních hnutí a vyhnout se tak záporným důsledkům přílišné militarizace a utajení – narozdíl od Rudých brigád.¹² Toto tvrzení platilo však jen pro ranou fázi vývoje PL, tedy zhruba do poloviny roku 1978, ve které se v rámci evoluce této formace stále projevovalo počáteční úsilí vytvořit avantgardu, jež by radikálně překonala zkušenosti neortodoxních militantních ultralevicových uskupení, jakým byla například právě agregace kolem časopisu *Bez příměří* (*Senza Tregua*). Ve druhé fázi, spojené s postupnou sociální a politickou izolací První linie, se i v jejím rámci projevovaly pokusy o napodobení paramilitárních struktur a způsobu fungování Rudých brigád, jež se však

vzhledem k odlišným kulturně-politickým rysům a východiskům těchto teroristických organizací nemohly prosadit.

Ideologická platforma První linie byla obsahově velmi chudá, navzdory eklektickému spojování různých prvků, mezi jinými italské antifašistické tradice, problematiky „nových potřeb“, fragmentů různých revolučních doktrín atp. Formálně se První linie hlásila především ke „kritickému marxismu“ a „teorii revolučního ekonomismu“. PL nepřijala tezi Rudých brigád o „srdci státu“ (a tudíž ani brigadistickou strategii „úderu do srdce státu“) a proto byla její teroristické praxe zpočátku bližší subverzivnímu mikroterorismu či „rozptýlenému terorismu“, než akcím Rudých brigád usilujících o propagaci a ztělesnění „protistátu“. První linií bylo blízké pojetí subverzivního terorismu jako symbolicko-preventivní revoluční činnosti namířené proti represí a autoritářství.¹³ V případě První linie platilo, že filoteroristická mentalita do značné míry nahrazovala koherentní ideologii. Tomu odpovídalo i složení militantních aktivistů PL. V této souvislosti příliš nepřekvapuje fakt, že jedním z předáků První linie se stal syn několikanásobného ministra a významného funkcionáře Křesťanské demokracie C. Donata Cattina, Marco Donat Cattin.¹⁴ Podobně jako předtím NAP se První linie snažila imputovat teroristickým kampaním širší, rádobý sociální rozměr v tom smyslu, že „stav války“ měl v jejich pojetí vyjadřovat jediný možný nezprostředkovaný vztah mezi vykořisťovanými a vykořisťovateli.¹⁵ Univerzalizace třídní nenávisti, již První linie prosazovala, napomohla však k poměrně rychlé degeneraci a brutalizaci jejich atentátů, směřujících postupně k méně selektivnímu terorismu, postrádajícímu racionální kritéria výběru obětí a koneckonců i cílového publika. Posun k více méně neselektivnímu terorismu charakterizoval ozbrojený útoky PL v pozdní fázi jejího vývoje na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let XX. století. Po roce 1980 se První linie zcela rozložila díky úspěšným zásahům represivních složek, avšak také kvůli neobvykle vysokému počtu tzv. kajčnicků (*pentiti*), tj. bývalých teroristů či zločinců ochotných bezvýhradně spolupracovat s policií a zcela se zřeknout své předcházející minulosti.¹⁶

První linie bývá některými badateli, již se podrobněji zabývali italským ultralevicovým terorismem (např. G. Bocca a G. Galli), kladena v rámci pokusů – vesměs nepříliš úspěšných – o vypracování typologie italských subverzivních teroristických skupin jako jakýsi protipól Rudých brigád, reprezentující to křídlo teroristických skupin, které bylo těsněji spjato se sférou protestních hnutí.¹⁷ Formací, jež by lépe odpovídala představě takového protipólu, byla ovšem spíše Revoluční akce, jež se výrazně odlišovala nejen od Rudých brigád, nýbrž rovněž od První linie.

3. Revoluční akce

Revoluční akce (*Azione Rivoluzionaria*, AR) byla založena koncem roku 1976 s vydatným přispěním radikální skupiny soustředěné kolem Gianfranca Fainy. Jejím členy se vedle příslušníků různých italských neoanarchistických skupin stalo též několik ultralevicových emigrantů (z Chile atd.), připojila se rovněž skupina bývalých trestanců, kteří ve vězení získali novou politickou identitu a současně se radikalizovali. Rozsahem své činnosti ani počtem členů nepatřila Revoluční akce (po celou dobu své aktivity, tj. v letech 1976/1977–1980) k nejvýznamnějším teroristickým skupinám, operujícím v Itálii, ovšem o to zajímavější kulturně-politickým profilem disponovala. Selektivní teror AR nezahrnoval plánované politické vraždy,

soustředoval se jednak na úmyslné zraňování vybraných osob (pojmané jako trest či pomsta za jejich činy), jednak na útoky „proti věcem“, například ničení kanceláří vládních politických stran, útoky na budovy podniků se zdraví škodlivou výrobou aj.¹⁸ Zajímavá byla spíše „nadprůměrně“ propracovaná ideologická platforma Revoluční akce, vydatně čerpající z anarchistických tradic. Revoluční akce explicitně odmítla definovat se jako další „bojující“ avantgarda-strana. Chtěla se stát militantní strukturou otevřenou široké sociální základně, umožňující masovou participaci vykořisťovaných, marginalizovaných vrstev v rámci útoku na sociálně-politický systém, aniž by tato účast byla jakkoli filtrována „vojenskou stranou“, přejímající vedení boje. Zaujetím této pozice se AR přibližovala stanoviskům Ozbrojených proletářských jader, ovšem s tím rozdílem, že zatímco NAP nakonec přestala více méně rozlišovat mezi formami sociálně-politického zápasu a ideovým programem a ozbrojený boj se pro ně stal sám o sobě činným komplexním projektem, Revoluční akce věnovala značnou pozornost utváření a aktualizaci programu, včetně ozřejnění utopického momentu či „anticipované reality“.¹⁹

Ideová matrice Revoluční akce nebyla marxisticko-leninistická, nýbrž spíše debordiánská a vaneigemovská. Jeden z prvních požadavků kladených na její aktivisty bylo „osvobození se od každodenního života“. Revoluční boj byl pojímán především jako samoosvobodování, které roste a šíří se prostřednictvím individuální decentralizace sociálního života. S touto tezí úzce souviselo odmítnutí starých tradic dělnického hnutí včetně přetrvávajících vizí socialismu a modelů politické revoluce (a vlastně jakéhokoli rigorózního modelu sociální organizace). V podstatě byla – jako málo radikální – zavržena také italská Nová levice, zejména její strategie „rivendikativního maximalismu“ a ostré kritice neunikly ani skupiny z okruhu tzv. Dělnické autonomie, jež nebyly podle názoru AR s to pochopit vlastní každodennost jako v podstatě organickou kapitalistickému způsobu života, z něhož pak reprodukují „normálnost“ rytmů, cyklů a situací ghetta.²⁰ Výrazem osvobození se od každodenního života měla být absolutní nezprostředkovaná opozice, ne-spolupráce, radikální zpochybnění a nepřijetí daných životních podmínek, jinými slovy totální subverze (*sovversione totale*). Totální subverze měla podle představ revoluční akce vytvořit situaci, v níž by návrat k „normálním“ poměrům kapitalistické společnosti byl již nemožný, situaci příznivou pro úplnou destrukci struktur dosavadního panství, po níž by ovšem nemělo následovat vytvoření žádného nového státu. Zrod nového státu by totiž podle AR znamenal počátek kompromisu s nutnými negativními důsledky. Revoluční akce převzala vaneigemovský projekt generalizované samosprávy a radikální reorganizace společnosti na protitřídních a liberálních principech. Součástí této reorganizace měla být mimo jiné automatizace a celková restrukturalizace továren (případně jejich zničení, pokud patří k parazitním sektorům), destrukce bank a zlatých rezerv, radikální zničení měst (obviněných z totální negace možností socializace lidských vztahů) a znovuosídlení venkova v rámci rehumanizace celého teritoria atp.²¹

Přivrženci Revoluční akce opakovaně vyjadřovali rozhodný nesouhlas s akcemi Rudých brigád, protože odmítali nejen politické vraždy, nýbrž celou praxi „protistátu“ (podle jejich názoru další potenciální diktatury proletariátu a nového „gulagu“, ztělesňovaného Rudými brigádami). V obecné rovině lze však v jejich případě v relativně průzračně podobě sledovat akceptování násilných metod boje až k násilí teroristického charakteru či přinejmenším s teroristickým podtextem. Ospravedlnění své existence totiž Revoluční akce nakonec našla, podobně jako několik let před ní Rudé brigády, v tezi o neúčinnosti prostředků politického boje, používaných formacemi italské Nové levice a protestními hnutími. Mocensko-politický kontext formulování a obhajování této teze na počátku a poté na sklonku sedmdesátých let XX. století

přítom nepochybně byl odlišný. V závěru cyklu masových protestních hnutí v Itálii byly v souvislosti se státními represemi omezeny možnosti vyjádření nesouhlasu s režimem a za této situace mohly názory, že nyní již jen „kritika zbraní“, resp. ozbrojený boj může dodat věrohodnost (jakémukoli) radikálnímu opozičnímu či revolučnímu projektu a uvolnit tak cestu protirežimním sociálním hnutím, získávat širší okruh přívrženců, než podobné postoje na počátku sedmdesátých let.²² Volba ozbrojeného boje proti režimu, ať již jako „městské gerily“ či v jiné formě, neberoucí v úvahu reálná nebezpečí morálně-politické degenerace jejich nositelů, představovala ovšem tragický omyl jak na začátku, tak i v závěru období masových protestních hnutí v Itálii.

4. Modely geneze protirežimního násilí: Sidney Tarrow a Domenica Della Porta

Radikální levicové skupiny, v první řadě skupiny Nové levice (i když je třeba vzít v úvahu jejich rozrůzněnost), nebyly žádným pacifistickým proudem. Silná tendence k legitimaci násilí byla zahrnuta již v konceptu revoluce, jímž se tyto skupiny inspirovaly. Akceptování násilí jako oprávněného prostředku řešení sociálních konfliktů (třídního boje) a jako prostředku sociálních změn (nejen revoluce, nýbrž i při dosahování méně ambiciózních, krátkodobých cílů) bylo nejen v teoretické rovině, nýbrž částečně i v praxi – zde se ovšem stanoviska jednotlivých frakcí radikální levice rozcházela – důležitým momentem identity Nové levice. Nové ultralevicové skupiny převzaly a vyostřily útočnou rétoriku militantních frakcí studentského a dělnického hnutí a z velké části i jejich akční rejstřík. Ve srovnání s těmito radikálními frakcemi protestních hnutí se ovšem tyto ultralevicové skupiny nevyznačovaly nějakým výrazně větším sklonem k používání či upřednostňování násilných akcí. Několik nových momentů se zde ovšem přece jen objevilo. Vedle zdůrazňování úlohy masového „spontánního“ násilí se u některých skupin projevoval kult „násilí avantgardy“, i když ústřední role masového násilí – v rámci předpokládaného revolučního vyústění – nebyla obvykle zpochybněna. Novým aspektem bylo také používání násilí v rámci soupeření radikálních formací mezi sebou. Převážně se však jednalo o snahu prokázat ve srážkách s bezpečnostními silami svou odvahu a revoluční odhodlanost s cílem zvýšit vlastní prestiž a přilákat nové přívržence.

Sidney Tarrow, jeden z předních badatelů, již se zabývali problémem vazby mezi evolucí protestních hnutí a uplatňováním politicky motivovaného násilí, zdůraznil význam právě tohoto fenoménu. Nárůst počtu aktů politicky motivovaného násilí (zejména násilných akcí relativně malých skupin) v průběhu první poloviny sedmdesátých let XX. století v Itálii (zejména v letech 1971–1973) byl podle jeho názoru nejen reakcí na násilí páchané krajní pravici či složkami státního aparátu (včetně deviovaných složek tohoto aparátu jednajících „na vlastní pěst“ v rámci rozvíjení vlastních verzí tzv. strategie napětí), nýbrž především výrazem konkurence „uvnitř sociálních hnutí extrémní levice“, přičemž zde existovala přímá úměra s poklesem jejich mobilizační kapacity.²³ Organizované protirežimní násilí ovšem podle Tarrowa došlo v Itálii příznačně až v polovině sedmdesátých let, když byly „všechny formy kolektivní akce v krizi“.²⁴ S tímto jevem byly podle jeho názoru spjaty také počátky „organizovaného terorismu“: terorismus představoval symptom definitivního úpadku masových protestních hnutí. V této perspektivě se kořeny vzestupu subverzivního terorismu a intenzifikace „násilí malých skupin“ nijak podstatně neodlišovaly. Představovaly prostě, vedle možnosti institucionalizace, jeden

z hlavních možných způsobů evoluce radikálních levicových skupin; způsob, který volily ty skupiny, jež se jinými, legálními či semilegálními politickými prostředky nemohly v konkurenčním boji prosadit a tedy jim zbylo uplatňování násilí a schopnosti ničit, aby na sebe vůbec dokázaly upoutat něčí pozornost. Podobnost mezi postupem radikálně levicových „politických“ skupin a teroristů spočívala v tom, že nejprve radikálně levicové skupiny používaly agresivní rétoriku, extremistické ideologické apely a provokativní kolektivní akce k tomu, aby překonaly „oficiální“ levice a odbory a udělaly dojem na protestní hnutí, poté zase teroristé používali krajní spektakulární násilí k tomu, aby překonali veškerou levice, umírněnou i radikální. Skutečnost, že používání takového násilí mělo často nezamýšlené demobilizační účinky, nebyla v rámci dané perspektivy rozhodující.²⁵

Na Tarrowovy závěry navazovala Domenica Della Porta, jež zkoumala genezi italských tajných teroristických organizací.²⁶ Della Porta vyšla z předpokladu, že vazba mezi formami protestu z konce šedesátých let XX. století a vývojem ozbrojených tajných formací pravděpodobně nebyla nevyhnutelnou derivací z typu potřeb, vyjádřených v protestech či z jejich ideologického obsahu. Zdůraznila, že je třeba vzít v úvahu charakteristiky různých aktérů, jež působily v průběhu masové mobilizace, přihlídnout k povaze institucionální reakce (včetně represe) i k rysům interakce jednotlivých složek působících v sektoru protestních hnutí.²⁷ Podle Della Porty se v Itálii v průběhu sedmdesátých let měnila struktura politických příležitostí, což ovlivnilo různým způsobem jednotlivá protestní hnutí a zejména možnosti jejich sociálně-politického vyústění. Různé skupiny či hnutí italské libertární levice²⁸ v klimatu radikalizace v polovině sedmdesátých let přistoupily na subordinaci konkrétních politických požadavků vzhledem ke kontrakturním, fundamentalistickým a ve svém jádru pesimistickým projektům. Specifičnost „italského případu“, jak tvrdí Domenica Della Porta, spočívá v propojení antagonistických kontrakturních projektů s přechodem od ospravedlňování násilí jakožto obranného prostředku k exaltaci násilí jako „samoosvobuzující“ praxe.²⁹ K legitimaci násilí v rámci levicové kontrakturní vydatně přispělo přesvědčení, že italský stát sám porušuje pravidla demokracie, je násilnický, nespravedlivý a že přinejmenším některé sektory státního aparátu jsou přímým účastníkem „špinavé války“ vedené proti protestním hnutím. V rámci interakcí evoluce protestu a institucionální reakce tak vznikly podmínky pro zformování tajných protirežimních (teroristických) organizací, jež se zrodily z vnitřní diferenciací a štěpení různých „politických formací hnutí“, tj. skupin usilujících o reprezentaci a vedení protestních hnutí. Při zkoumání vztahu mezi „politickými formacemi hnutí“ a teroristickými organizacemi (s využitím výlučně kvantitativních ukazatelů, tj. srovnávání počtu teroristů, kteří byli předtím aktivní v jiných „neterroristicky“ či dokonce antiteroristicky orientovaných radikálních politických skupinách) Della Porta jasně rozlišovala mezi Novou levicí a „autonomními kolektivními“ (tj. v jejím pojetí Dělnickou autonomií od poloviny sedmdesátých let XX. století) a ukázala, že zatímco jen mizivá část příslušníků formací Nové levice zvolila dráhu terorismu, podíl aktivistů z ultralevicových „autonomních kolektivů“ byl naopak v tomto ohledu podstatný.³⁰ V této souvislosti Della Porta upozornila na odlišný charakter tzv. druhé generace militantních aktivistů, již se připojili k novým či staronovým radikálním protirežimním formacím. Tato druhá generace byla socializována již v období pokračující sociopolitické radikalizace a vcelku měla daleko méně zábrán při experimentování s rejstříkem násilných akcí. Početní ultralevicové stejně jako ultrapravicové radikálové z této druhé generace pohlíželi na teroristický „ozbrojený boj“ jako na „logické vyústění“ své politické angažovanosti.³¹

Pokud jde o výzkum evoluce teroristických skupin, hlavní přínos Della Porty spočíval v tom, že analyzovala a zdůraznila rozdílnost povahy vnitřní dynamiky a logiky vývoje tajných protirežimních (teroristických) organizací a veřejně – a více méně legálně – působících radikálních politických skupin. Tajná organizace směřuje ke strategické radikalizaci cílů, participace se stává totalizující, kontakty s vnějším prostředím (jako zdrojem rekrutů i jako předmětem transformace) se postupně redukuje a hlavním faktickým účelem organizace se, podobně jako u většiny sekt, stává nakonec její sebezachování. V této souvislosti byla Della Portou zdůrazněna podstatná souvislost mezi opcí ozbrojeného boje a opcí utajení. V této perspektivě představuje právě přijetí principu tajné organizace onen „bod, odkud není návratu“, moment rozpoutání nevratných mechanismů maligního, ve své podstatě autodestruktivního vývoje.³²

Z hlediska snah o teoreticky fundované vysvětlení geneze Ozbrojených proletářských jader (NAP), První linie (PL) a Revoluční akce (AR) mají mimořádný význam dvě výše zmíněné teze S. Tarrowa a D. Della Porty, zdůrazňující jednak význam souvislosti mezi kompetitivou neinstitutionalizovaných radikálních protirežimních skupin a jejich příklonem k používání násilí (až po terorismus), jednak klíčový význam „kritické opce“, tedy spojení příklonu ke krajním formám násilí s vytvořením utajených organizačních struktur uzpůsobených pro soustavné provádění ozbrojených akcí. Oba tyto momenty se v procesu formování NAP, PL i AR skutečně objevily, ovšem působily v nestejně míře a nikoli ve zcela identických souvislostech. Vystává zde několik zajímavých otázek. Jako problematická se jeví kupříkladu evaluace „poloutajeného“ charakteru organizačních struktur NAP, PL i AR ve vztahu k nejdůležitější nevratné „kritické opci“ v pojetí Della Porty. Nelze přehlédnout, že v případech NAP a PL nebylo rozpoutání spektakulárního teroristického násilí (tedy nikoli násilí setrvávajícího dlouhodobě pouze v rámci mikroteroristických sabotáží – o kterém by bylo možné uvažovat u Revoluční akce) podmíněno předcházející volbou rigidního utajení vlastních organizačních struktur. Naopak, nevratná volba tohoto druhu zde chyběla, přičemž tato absence byla u První linie zcela vědomá a záměrná. V úvahu je třeba vzít ambivalentní povahu principu „poloutajení“, zejména pokud byl tento princip spojován s představou flexibilních semimilitárních struktur schopných plnit různé úkoly, resp. rychle střídát „vojenské“ i „politické“ role. Odtud by bylo možné čerpat argumenty ne snad pro odmítnutí či radikální zpochybnění schématu Della Porty, nýbrž pro jeho větší či menší modifikaci.

Pokud jde o formativní působení konkurence neinstitutionalizovaných protirežimních skupin, tento faktor hrál velmi důležitou úlohu při vzniku NAP a PL, méně výrazný byl v případě AR. Představa o univerzálnosti působení tohoto činitele je však velmi sporná. Explanativní potenciál a operativnost této Tarrowovy teze nelze přeceňovat. Jde zde v prvé řadě o výklad toho, s jakými dalšími faktory a podmínkami muselo být působení konkurence radikálních skupin spjato, aby jednoznačně favorizovalo experimentování se subverzivním terorismem. V této souvislosti nepostačují obecné odkazy na legitimaci „spravedlivého násilí“, ba dokonce ani na zdůrazňování nezbytnosti „organizovat“ protirežimní násilí. Zdá se, že větší pozornost je třeba věnovat vývoji dispozic jednotlivých (potenciálně teroristických) aktérů nikoli pro páchání násilí obecně, resp. „jakéhokoli“ násilí, nýbrž pro přechod ke specifickému, nekonvenčnímu ozbrojenému násilí. To mimo jiné znamená brát více v potaz způsob, jakým radikální protirežimní skupiny posuzovaly politické a zejména – potenciální – militární momenty své činnosti a do jakých souvislostí tyto momenty začleňovaly. Byl vůbec představitelný přechod k terorismu, pokud předtím nebyly setřeny hranice mezi vojenskými a politickými aspekty aktivity příslušných aktérů?

Ideologicko-politickým momentem zásadním způsobem podmiňujícím a urychlujícím přijetí klíčové opce utajení a „ozbrojeného boje“ bylo podle mého názoru ztotožnění politiky s válkou, militárních a politických aspektů boje za zničení režimu. Takové ztotožnění se přitom mohlo odehrávat, jak se ukázalo v italském kontextu první i druhé poloviny sedmdesátých let XX. století, v různých podmínkách, resp. v různých konfiguracích struktury příležitostí nabízejících se radikálním protirežimním aktérům. Nepřekvapí tedy, že vůči Tarrowově výkladu počátků subverzivního terorismu ultralevicové provenience v Itálii (a do značné míry i vůči pojetí Della Porty)³³ lze namítat, že první významné teroristické organizace zde vznikly již v době, kdy se nedalo jednoznačně hovořit o úpadku masové mobilizace jako o trvalém jevu a ani o tom, že by se tehdy nacházely „všechny formy kolektivní akce v krizi“. Tendence k experimentování s teroristickými či quasi-teroristickými akcemi a s tajnými organizačními strukturami se vyvíjela paralelně s tendencí k militarizaci protestu. Symptomatické byly úvahy o avantgardě nového typu („politicko-militárním“ předvoji), které ovšem nemusely nevyhnutelně dospět v teorii a především v praxi k bezvýhradnému ztotožnění vojenského a politického momentu a v této souvislosti pak k subordinaci politického momentu ve vztahu k vojenskému. Míra agresivity radikálních protirežimních skupin – a dokonce ani příležitostné používání „organizovaného násilí“, ba dokonce ani násilí malých skupin – nebyly samy o sobě spolehlivým ukazatelem směřování k terorismu.³⁴ Tuto skutečnost je třeba vzít plně v úvahu při posuzování dynamiky vývoje radikálních protirežimních skupin v Itálii ve zkoumaném období – a v přiměřené míře rovněž při zkoumání obdobných fenoménů v jiných historických a geografických kontextech. Je třeba vyhnout se tomu, aby nejsnáze identifikovatelné znaky a projevy protirežimního radikalismu byly povšechně spojovány s „hrozbou terorismu“ a tímto způsobem stigmatizovány. Taková stigmatizace má obvykle velmi negativní důsledky. Ničí totiž předpoklady pro žádoucí kultivaci systému sankcí a pobídek pro potenciálně subverzivní aktéry náchylné k experimentování s nekonvenčními formami násilí, systému umožňujícího jednak minimalizovat riziko „nebezpečných opcí“ (přijetí rejstříku ilegálních akcí, upřednostnění násilných forem akce, vytváření tajných organizačních struktur atp.)³⁵ a/nebo alespoň favorizujícího reverzibilitu těchto opcí s perspektivou (znovu)zapojování radikálních skupin do systému pluralní demokratické reprezentace a participace.

Poznámky:

1. Srv. Strmiska (2000), zvl. s. 8–9.
2. Je tomu tak především kvůli neobvyklému rozsahu, jaký nabývaly teroristické aktivity v této zemi v daném období, a kvůli mimořádně zajímavým kulturně-politickým souvislostem této expanze terorismu.
3. Vůči omezení danému rozsahem této stati zde není zahrnuta charakteristika Rudých brigád. K problematice vývoje Rudých brigád viz Strmiska (2000).
4. Termín „nuclei“ zde překládám (narozdíl od některých jiných badatelů) jako „jádra“, nikoli jako „buňky“, a to mimo jiné proto, abych se vyhnul možné záměně s jinými italskými teroristickými formacemi, jež měly ve svých (podobných) názvech obsažen termín „buňky“ (*cellule*).
5. Nepřetržitý boj (LC) představoval jednu z hlavních formací italské Nové levice. Srv. Strmiska (1994a); Strmiska (1994c).
6. Srv. Redazione „Materiali“ (1988), s. 178–179; Silj (1979); Soccorso Rosso Napoletano (1976).
7. Výmluvná byla v tomto směru „veršovaná autobiografie“ jednoho ze zakladatelů NAP, Sergia Romea. Viz Bocca (1981), s. 70–71. Srv. Trombadori, D. (1977): *L'arsenale „teorico“ dei NAP*,

- L'Unità, 30-5-1977; *I Nuclei armati proletari*, Controinformazione, n. 7-8, giugno 1976, s. 142-145; *Sulla linea di sviluppo della lotta armata in Italia. Elementi interpretativi*, Controinformazione, n. 7-8, giugno 1976, s. 128-132. Podrobněji viz též různé dokumenty ve sborníku *Soccorso Rosso Napoletano* (1976).
8. Srv. *Soccorso Rosso Napoletano* (1976).
 9. Důležitý rozdíl ovšem představoval fakt, že NAP podnikala, narozdíl od Rudých brigád, pumové atentáty.
 10. Někteří badatelé anglosaské provenience italský název „Prima linea“ překládají raději jako „Frontová linie“. Při této příležitosti dávám ovšem přednost označení „První linie“. Srv. výklad vzniku označení První linie (*la prima linea del movimento in marcia*), Guicciardi (), s. 18-19.
 11. Jako „Dělnická autonomie“ (*Autonomia Operaia*) byl v Itálii v sedmdesátých letech XX. století označován ultralevicový proud či spíše souhrn uskupení různé provenience a kulturně-politického profilu, který byl nezávislý jak na tradičních levicových stranách, tak na formacích Nové levice, a vymezoval se vůči nim. Přesnou a přitom stručnou definici Dělnické autonomie zřejmě nelze – vzhledem k její zřejmé heterogenosti, vnitřní rozrůzněnosti a ne zcela zřetelnému vnějšímu ohraničení – formulovat.
 12. PL narozdíl od BR počítala s přímou participací „příležitostných teroristů“ na atentátech (jako rozhodujícím prvkem) a z toho také vycházela koncepce utváření jejich úderných jednotek (ať již ve formě „palebných skupin“, představujících ekvivalent brigadistických kolon, či menších „družstev“). Cf. *Redazione „Materiali“* (1988), s. 267, 330, 334.
 13. Srv. Chiochi (1995), kap. VI „*La violenza politica: il caso di Prima Linea*“.
 14. Podrobněji viz Stajano (1982).
 15. Viz Guicciardi (1988), s. 20, 24, 26, 36, 290. Baldoni, *Provvigionato* (1989), s. 266, 268. Bocca (1985), s. 242.
 16. K otázce „kajčovníků“ viz např. Massari (1998), s. 392 a n. (*Appendice I: Pentimento e terrorismo*). Srv. také Baldoni, *Provvigionato* (1989), s. 355-258; Bocca (1985), s. 278, 283-287.
 17. Srv. Bocca (1981), s. 191; Galli (1986); Baldoni, *Provvigionato* (1989), s. 267, 295; Hess (1991), s. 159; *Redazione „Materiali“* (1988), s. 267; Guicciardi (1988), s. 18-19.
 18. AR bylo připisováno 25 atentátů. Srv. *Redazione „Materiali“* (1988), s. 139-140.
 19. Srv. Leták AR ze září 1977, in: *Lotta armata in Italia*, Controinformazione, n. 11-12, luglio 1978, s. 75 a n. Viz též *Azione Rivoluzionaria* (1979), *Appunti per una discussione interna ed esterna* Controinformazione, n. 13-14, marzo 1979, s. 91-96
 20. V této souvislosti je třeba upozornit na problematičnost takové generalizace ve vztahu k Dělnické autonomii; výše uvedený závěr není patrně možné vztáhnout na „kreativní“ křídlo Dělnické autonomie.
 21. Podrobněji viz *Azione Rivoluzionaria* (1980).
 22. Srv. *Azione Rivoluzionaria* (1980), s. 37; Melucci (1986), s. 154-157.
 23. Viz Tarrow (1990b), s. 49, 67-68, 70.
 24. Viz Tarrow (1990b), s. 66
 25. Zřejmou slabinou Tarrowova přístupu bylo nedostatečné rozlišování mezi terorismem a „násilím malých skupin“. Viz Tarrow (1990b); srv. též Tarrow (1990a), zvl. kap. X.
 26. Práce D. Della Porta představují, bereme-li při této příležitosti v úvahu především teoreticky fundované práce, doposud nejvýznamnější pokus o ucelenou interpretaci vývoje italského protirežimního terorismu ultralevicové provenience.
 27. Viz Della Porta (1990a), s. 55-56.
 28. Tento termín (*movimenti della sinistra libertaria*) plnil v kontextu zde uváděných prací Della Porta v podstatě stejnou roli jako pojem „politické formace hnutí“ (také používaný touto italskou badatelkou).
 29. Viz Della Porta (1996), s. 66.
 30. Viz Della Porta (1990a), s. 155, 157.
 31. Viz Della Porta (1996), s. 69. Srv. Tarrow (1990a), s. 249.

32. Viz Della Porta (1990a), s. 38-39, 289-291.
33. Domenica Della Porta svůj model vzniku a vývoje tajných teroristických organizací orientovala především na vysvětlení zrodu a osudu skupin tohoto druhu v italském kontextu sklonku sedmdesátých let XX. století. Uplatnění tohoto modelu v případě italských subverzivních teroristických skupin aktivních v první polovině zmíněné dekády by přitom bylo sice v zásadě možné, leč v některých ohledech problematické.
34. Tento závěr se opírá o můj výzkum vývoje italských protestních hnutí a radikální protirežimní levice (v období od konce šedesátých do konce sedmdesátých let XX. století), jehož výsledky byly shrnuty v disertaci *Italská Nová levice a protestní hnutí (1967-1978)*, 2 sv., FF MU, Brno 1992; část této disertace byla publikována pod názvem *Studie o utváření italské Nové levice (1968-1972)*, FF MU, Brno 1994) V rámci tohoto výzkumu byla pozornost věnována – mimo jiné – analýze pozic jednotlivých ultralevicových skupin a názorových proudů ve vztahu k „ozbrojenému boji“ (*de facto* terorismu) a „spravedlivému násilí“. Při této analýze byly využity rozsáhlé soubory dokumentů (zejména časopisů, bulletinů a letáků; včetně v tomto článku zmiňovaných časopisů jako *Senza Tregua* či *Rosso* nebo *Linea di Condotta*) uložené v Archivu Dokumentačního střediska v Lucece (*Archivio del Centro di Documentazione di Lucca; ACDL*).
35. Viz zejména Della Porta (1990a).

Seznam vybraných zkratk:

AR	(<i>Azione Rivoluzionaria</i>) Revoluční akce
BR	(<i>Brigate Rosse</i>) Rudé brigády
DdT	(<i>Dannati della Terra</i>) Proklateci země
LC	(<i>Lotta Continua</i>) Nepřetržitý boj
NAP	(<i>Nuclei Armati Proletari</i>) Ozbrojená proletářská jádra
PL	(<i>Prima Linea</i>) První linie.

Wybraná literatura a prameny:

- Acquaviva, S. S. (1979): *Guerriglia e guerra rivoluzionaria in Italia*, Rizzoli, Milano.
- Azione Rivoluzionaria (1980): *Contributi alla critica armata libertaria*, Anarchismo, Catania.
- Baldoni, A., *Provvigionato*, S. (1989): *La notte più lunga della repubblica. Sinistra e destra, ideologie, estremismi, lotta armata (1968-1989)*, Serarcangeli, Roma.
- Balestrini, N., Moroni, P. (1988): *L'orda d'oro. 1968-1977. La grande ondata rivoluzionaria e creativa, politica ed esistenziale*, SugarCo, Milano.
- Bocca, G. (1981): *Il terrorismo italiano 1970-1980*, Rizzoli, Milano.
- Bocca, G. (1985): *Noi terroristi. Dodici anni di lotta armata ricostruiti e discussi con i protagonisti*, Garzanti, Milano.
- Dalla Chiesa, N. (1984): *Il terrorismo di sinistra*, in: Della Porta, D. (red.): *Terrorismi in Italia*, il Mulino, Bologna, s. 293-330.
- Della Porta, D. (1983): *Le cause del terrorismo nelle società contemporanee. Riflessioni sulla letteratura*, in: Della Porta, D., Pasquino, G. (red.): *Terrorismo e violenza politica. Tre casi a confronto: Stati Uniti, Germania e Giappone*, il Mulino, Bologna, s. 11-47.
- Della Porta, D. (1990a): *Il terrorismo di sinistra*, il Mulino, Bologna.
- Della Porta, D. (1990b): *Gli incentivi alla militanza nelle organizzazioni clandestine di sinistra*, in: Catanzaro, R. (red.): *Ideologie, movimenti, terrorismi*, il Mulino, Bologna, s. 85-111.
- Della Porta, D. (1996): *Movimenti collettivi e sistema politico in Italia, 1960-1995*, Laterza, Roma, Bari.

- Dini, V., Manconi, L. (1981): *Il discorso delle armi. L'ideologia terrorista nel linguaggio delle Brigate rosse e di Prima Linea*, Savelli, Milano.
- Galli, G. (1986): *Storia del partito armato 1968-1982*, Rizzoli, Milano.
- Guicciardi, L. (red.) (1988): *Il tempo del furore. Il fallimento della lotta armata raccontato dai protagonisti*, Rusconi, Milano.
- Hess, H. (1991): *La rivolta ambigua*, Sansoni, Firenze.
- Chiocchi, A. (1995): *Catastrofi del 'politico'. Teatro di senso, razionalità e categorie della lotta armata*, Quaderni di „Società e conflitto“, n. 8, 1999 (<http://www.cooperweb.it/societaeconflitto/Quad8CAP6.html>).
- Lotta Continua – Commissione Carceri (1972): *Liberare tutti i dannati della terra*, Ed. Lotta Continua, Roma.
- Manconi, L. (1980): *Il nemico assoluto. Antifascismo e contropotere nella fase aurorale del terrorismo di sinistra*, in: Catanzaro, R. (red.): *La politica della violenza*, il Mulino, Bologna, s. 47-91.
- Massari, R. (1998): *Il terrorismo. Storia, concetti, metodi*, Massari, Bolsena.
- Melucci, A. (1982): *L'invenzione del presente. Movimenti, identità, bisogni individuali*, il Mulino, Bologna.
- Melucci, A. (1986): *Per un'analisi dei nuovi movimenti*, in: Carboni, C. (red.): *Classi e movimenti in Italia, 1970-1985*, Laterza, Roma, Bari, s. 141-161.
- Novelli, D., Tranfaglia, N. (1988): *Vite sospese. Le generazioni del terrorismo*, Garzanti, Milano.
- Ottaviano, F. (1993): *La rivoluzione nel labirinto. Sinistra e sinistrismo dal 1956 alla fine degli anni ottanta*, I-III, Rubbettino Editore, Messina.
- Redazione „Materiali per una nuova sinistra“ (1988): *Il sessantotto. La stagione dei movimenti (1960-1979) I.*, Edizioni Associate, Roma.
- Scavino, M. (2001): *La violenza politica*, in: Billi, F. (red.): *Gli anni della rivolta, 1960-1980: Prima, durante e dopo il '68*, Edizioni Punto Rosso, Milano, s. 175-189.
- Silj, A. (1979): *„Mai più senza fucile!“ Alle origini dei NAP e delle BR*, Valecchi, 4. vyd., Firenze.
- Soccorso Rosso Napoletano (red.) (1976): *I NAP. Storia politica dei Nuclei Armati Proletari e requisitoria del Tribunale a Napoli*, LibriRossi, Milano.
- Stajano, C. (1982): *L'Italia nichilista. Il caso di Marco Donat Cattin, la rivolta, il potere*, Mondadori, Milano.
- Strmiska, M. (1994a): *Studie o utváření italské Nové levice (1968-1972)*, Masarykova Univerzita., Brno.
- Strmiska, M. (1994b): *Politický terorismus: otázky jeho vymezení*, Politologický časopis, I, č. 2, s. 29-39.
- Strmiska, M. (1994c): *Formování Nové levice v Itálii: počátky Nepřetržitého boje a Dělnické moci*, SPFFBU, C 41, s. 143-149.
- Strmiska, M. (2000): *„Ozbrojená opozice“*. Studie k subverzivnímu terorismu, Masarykova univerzita, Brno.
- Tarrow, S. (1990a): *Democrazia e disordine. Movimenti di protesta e politica in Italia 1965-1975*, Laterza, Bari.
- Tarrow, S. (1990b): *Violenza e istituzionalizzazione dopo il ciclo di protesta*, in: Catanzaro, R. (red.): *Ideologie, movimenti, terrorismi*, il Mulino, Bologna, s. 47-83.
- Ventura, A. (1984): *Il problema delle origini del terrorismo di sinistra*, in: Della Porta, D. (red.): *Terrorismi in Italia*, il Mulino, Bologna, s. 75-149.

Summary:

Protest, Political Violence and Terror.

A Study on Genesis of Subversive Terrorist Groups

The paper describes and analyzes briefly the genesis of three Italian terrorist groups of the 1970s, called the First Line (PL), the Proletarian Armed Nuclei (NAP) and the Revolutionary Action (AR). It shows that individual dynamics of emerging of clandestine terrorist groups could and should be explained within a theoretically informed framework. Such a framework is

needed in order to assess properly the impact of changes in the structure of opportunities, configuration of predispositions and incentives for various radical anti-regime actors. The paper discusses the views of scholars Sidney Tarrow and Domenica Della Porta. Two arguments seem to be of special importance in this context: the first argument points to the growing competitiveness among non-institutionalized radical groups as a factor contributing strongly to amounting experiments with armed subversive violence; the second focuses on the critical choices represented by creation of clandestine structures specialized in armed violence. The paper examines the autodestructive consequences of fusion of political and military aspects of an anti-regime struggle followed (in the case of clandestine armed groupings) with a subordination of the former aspects to the latter. Finally, it argues that stigmatisation of radical anti-regime groups as terrorists *in spe* should be avoided. Instead of that, an effective system of sanctions and incentives reducing the probability of critical choices made by radical actors has to be introduced and cultivated.